

УДК316.614:159.9.019

О. Черняк, асп.
Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, Чернігів

ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ В ГУМАНІСТИЧНІЙ ПСИХОЛОГІЇ

У статті розглядаються особливості зв'язку самоактуалізації та соціалізації в гуманістичній психології.

Ключові слова: соціалізація, особистісне зростання, самоактуалізація.

Постановка проблеми та її актуальність. Людина пізнає світ через призму цілого ряду традицій, соціальних інститутів, стереотипів мислення. Ідея життя полягає в постійному русі, змінах, спрямованості на певну мету. В ході розвитку виявляється, що мета, яка здавалась кінцевою, при її досягненні стає перехідною, відкриває перспективи досягнення наступної, все життя – це зміни і боротьба. Сучасність характеризується прискоренням змін, які стосуються всіх сфер життєдіяльності людини. Масове виробництво перетворює людину з духовної на "споживача", що призводить до високого рівня взаємозалежності людей у суспільстві. При виконанні соціальних ролей від людини вимагається все більше довготривалої та напруженої підготовки, і все більших затрат власної енергії. При цьому шанси досягнення успіху в житті конкретної людини стають все більш прозорими, а відповідальність підвищується. Соціалізація, як процес, є результатом включення індивіда в соціальні відносини і здійснюється шляхом засвоєння індивідом соціального досвіду та відтворення його в своїй діяльності. Процес соціалізації невід'ємно пов'язаний з феноменом особистісного зростання, самоактуалізацією (Г. Олпорт, К. Роджерс, А. Маслоу та ін.). Отже, єдність процесів адаптації, інтеграції, самореалізації, самовдосконалення, забезпечують оптимальну взаємодію особистості з середовищем, що є суттю успішної соціалізації.

Метою даної статті є аналіз поглядів представників гуманістичної психології на єдність процесів соціалізації та самоактуалізації.

Теоретичний аналіз проблеми. В 1950-1960-х роках, які характеризуються "бухливим зростанням культу особистості свободи й успіху", зароджується гуманістична психологія. На думку Д. Леонтьєва, в основі положень гуманістичної психології, лежить прагнення людини до самореалізації, яке ґрунтується на ідеї безсмертя, і досліджується в таких формах, як прагнення просунути знання, покращити умови життя людей, передати іншим знання і досвід, розкрити смисл буття [4].

Аналізуючи історію становлення ідеї самоактуалізації як теоретичного принципу, розглянемо її кризу призму існуючих теорій та поставлених ними задач. Найбільший внесок у розвиток ідеї самоактуалізації здійснив А. Маслоу, з ім'ям якого це поняття пов'язується в першу чергу. Маслоу не був першим, хто ввів дане поняття в психологію, проте, саме йому належать найбільш ґрунтовні розробки ідеї про особистісний розвиток та його роль в житті людини, її пристосувальних та життєтворчих процесах [6].

Ідеї реалізації людиною закладених в ній потенцій і творчих здібностей, задля подолання негативних впливів середовища та більш якісної взаємодії з середовищем, в тій чи іншій формі можна знайти в багатьох філософських системах, починаючи з Аристотеля. Проте, концептуальне оформлення, яке дало поштовх вивченню даної проблеми на психологічному рівні, запропонував у своїх роботах видатний фізіолог і психолог К. Гольдштейн. Вчений, аналізуючи стан хворої людини, описує в ньому наявність тенденції зняти будь-яку напругу, природне

бажання бути здоровим, яке є рушійною силою в процесі одужання. У здорових людей результатом нормального процесу стабілізації є формування певного рівня напруги, який забезпечує можливість подальшої впорядкованої активності. Організмом, за Гольдштейном, рухає тенденція максимально повно актуалізувати закладені в ньому можливості, здібності, свою "природу". "Організм має певні потенції, і тому в нього є потреба актуалізувати, або реалізувати їх" [1]. Процес соціалізації для нормального і здорового організму відбувається за рахунок активної діяльності, включення в соціальне середовище, яке обумовлене головним мотивом – самоактуалізацією, прагненням реалізувати свої вроджені потенції всіма доступними способами.

У більш пізніх роботах Гольдштейн переміщує акценти з біологічної актуалізації на сутнісну реалізацію людини. Існування індивіда ототожнюється з реалізацією його сутності. Основна відмінність у поглядах Гольдштейна полягає в тому, що навколишній світ перестає розглядатися ним лише як джерело перешкод для самореалізації, а навпаки, входить у її позитивне визначення, шляхом позитивної соціалізації, коли індивід знаходиться в "стані адекватності" до світу, здатний виконати те, що вимагає від нього світ"[12].

К. Роджерс вважав, що саме процес взаємодії суб'єкта з оточуючим соціальним середовищем, під яким ми розуміємо соціалізацію, виступає інтегральним механізмом саморегуляції його (суб'єкта) поведінки. На його думку, самоактуалізація притаманна будь-якому живому організму, прагнення до повної самореалізації є вродженим для кожного з нас. Успішна соціалізація – це похідна від центрального прагнення суб'єкта досягти успіху, реалізувати себе як особистість. Кожна людина, як тільки матиме певну можливість, відразу використає силу своєї особистості правильно і з користю. Успішній соціалізації особистості заважає контроль, домінування одних людей над іншими, що часто викликає опір [7]. Роджерс активно обговорює проблему контролю і маніпуляції в різних організаціях (інститутах соціалізації): вкладачі контролюють і маніпулюють студентами, владні сили контролюють, намагаються маніпулювати різними верствами населення, бізнесмени маніпулюють найманими робітниками. Роджерс переконаний, якщо не обмежувати свободу особистості (від взаємин у сім'ї до суспільно-політичних відносин), окремі люди, групи в повній мірі зможуть вирішити поставлені проблеми, і ці рішення не вимагають ситуації впливу, тотального контролю. Цей напрямок роботи К. Роджерса вважається радикальним, навіть революційним. Вчений не пропонує якісно змінити владу, проте, він підтримує послідовну реструктуризацію суспільних інститутів, так, щоб вони враховували владу кожного з її членів [5].

Роджерс не розділяє людей на соціалізованих або несоціалізованих, хворих і здорових, нормальних і ненормальних; замість цього він пише про здатність людей сприймати реальну ситуацію власного життя і діяльності. Він вводить поняття "відповідність", що уточнюється як відповідність між досвідом, комунікацією й усвідомленням.

Високий ступінь відповідності вимагає, щоб комунікація (те, що людина повідомляє іншому), досвід (те, що відбувається) і усвідомлення (те, що людина помічає) більш-менш адекватні один одному. Спостереження самої людини і будь-якого стороннього спостерігача будуть збігатися, якщо людина володіє високим ступенем відповідності.

Невідповідність виявляється в розбіжності між усвідомленням, досвідом і комунікацією, це нездатність точно сприймати реальність, нездатність чи небажання точно повідомляти свої почуття іншому або і те, і інше водночас [8].

З іншого боку, Роджерс вводить поняття "повноцінно функціонуюча особистість" [2], що є синонімом оптимальної психологічної пристосованості, оптимальної психологічної зрілості, повної відповідності і відкритості досвіду. Повноцінно функціонуюча особистість розглядається в контексті процесу, постійних змін і характеризується кількома параметрами, перший з яких відкритість переживанням. Передчасна тривожність, що обмежує сприйняття, приносить мало користі людині або й взагалі шкодить.

"Друга риса повноцінно функціонуючої особистості – проживання в даний момент часу, що полягає в повному усвідомленні кожного моменту. Такий безперервний, прямий зв'язок з реальністю дозволяє "Я" і всій особистості виходити зі стану переживань, не переводячи їх у площину структури "Я"".

Остання характеристика повноцінно функціонуючої особистості – віра в свої внутрішні спонукання й інтуїтивну оцінку, постійно зростаюча впевненість у власній здатності приймати рішення. "У нинішньому шаленому світі, який можуть знищити в одну мить, найперспективнішою є людина, яка повністю усвідомлює свої внутрішні переживання в даний момент і цілком усвідомлює свою реакцію на ситуацію" [7, с. 112]. Це є суттю поняття, яке Роджерс назвав "хорошим життям". "Хороше життя це процес, а не стан справ, це напрямок, а не кінцева мета" [7, с. 118].

Проблема самоактуалізації особистості розглядається й іншим представником гуманістичної психології – Г. Оллпортом. Він розкриває самоактуалізацію через теорію пристосувальних можливостей особистості. Зазначена теорія побудована на припущенні про подвійну систему мотивації. Люди керуються водночас і потребою пристосовуватися до навколишнього середовища, і прагненням рости або досягати все більшої і більшої самоактуалізації. Потреба пристосовуватися і потреба рости співіснують пліч-о-пліч всередині однієї людини, і будь-яка адекватна теорія особистості, говорив Оллпорт, повинна брати до уваги той факт, що люди є як реактивними (коли вибір визначається зовнішніми обставинами, стимуляцією), так і проактивними (коли людина усвідомлює свої глибинні цінності та цілі і діє згідно зі своїми життєвими принципами, незалежно від умов та обставин) істотами [2].

Оллпорт не поділяв засад існуючих теорій мотивації, оскільки майже всі вони ґрунтувалися на припущенні, що люди просто реагують на власне оточення, але практично не формують його. На думку Оллпорта, особистість – це зростаюча система, що постійно включає в себе нові елементи і змінюється завдяки їм, а більшість попередніх теорій особистості не допускають можливості росту. "Будь-яка теорія, яка розглядає особистість як щось стабільне, фіксоване, незмінне, – невірна" [4, с. 213].

Оллпортом були висунуті наступні чотири вимоги, яким, на його думку, повинна задовольняти адекватна теорія мотивації:

1. Адекватна теорія мотивації "визнає сучасність мотивів". Іншими словами, "те, що рухає нами, рухає нами зараз". "Мотиви минулого не пояснюють нічого, якщо вони не впливають на теперішню ситуацію".

2. "Ця теорія повинна бути плюралістичною, тобто допускати мотиви різних типів".

3. "Вона повинна приписувати динамічну силу розумовим процесам, тобто плануванню та намірам". Оллпорт доводив, що більшість людей зайнята своїм життям у майбутньому, але багато психологічних теорій "зайняті поверненням людей назад у минуле. Життя здорових дорослих людей орієнтоване на майбутнє, до нього спрямовані їхні уподобання, цілі, плани і наміри.

4. Адекватна теорія мотивації "допускає унікальність конкретних мотивів". Конкретний унікальний мотив відрізняється від абстрактно-узагальненого, останній ґрунтується на споконвічних теоретичних припущеннях, а не на дійсній мотивації реальної людини [8].

Поставивши перед собою мету створити адекватну теорію, що відповідає всім цим критеріям, Оллпорт розробив концепцію функціональної автономії мотивації особистості. Функціональна автономія – стан, коли певна поведінка, орієнтована на досягнення якогось результату, стає самоцінною і починає приносити задоволення сама по собі, без досягнення тих або інших цілей, для яких вона була потрібна раніше. Суть поняття функціональної автономії полягає в тому, що мотивація дорослої людини не пов'язана з дитячим досвідом. Доросла людина усвідомлює свою поведінку, бере відповідальність за неї, незалежно від перипетій раннього дитинства. Зв'язок дорослої особистості з минулим є історичним, позбавленим функціональної зумовленості в актуальності теперішнього [4].

Отже, Оллпорт був психологом, який вперше звернувся до вивчення здорової, повноцінною особистості й описав її суттєві риси. Психологічно зрілі дорослі люди мотивовані в основному своїми свідомими думками, а несвідомі процеси відіграють мінімальну роль у їхній поведінці, їх мотиви унікальні, конкретні та функціонально автономні.

Одним із найвідоміших представників гуманістичної психології є А. Маслоу. Фундаментальною тезою його позиції є те, що кожну людину потрібно вивчати як єдине, унікальне, організоване ціле. Він стверджує, що природа людини в сутності – позитивна або, принаймні, нейтральна. За Маслоу, руйнівні сили в людях є результатом фрустрації, чи незадоволення основних потреб, а не певних спадкових пороків. Він вважав, що від природи в кожній людині закладені потенційні можливості для позитивного росту й удосконалення [5].

Саме цього оптимістичного і піднесеного погляду на людство Маслоу дотримувався все життя.

Однією з провідних концепцій А. Маслоу є його визнання пріоритету творчої сторони в людині. Маслоу першим зазначив, що творчість виступає найбільш універсальною характеристикою людей, яких він вивчав, чи за якими спостерігав. Описуючи творчість як невід'ємну властивість природи людини, Маслоу розглядав її як рису, що потенційно притаманна всім людям від народження, але більшість людей втрачають цю властивість у результаті "окультурення". На щастя, деякі люди зберігають свій свіжий, наївний і безпосередній погляд на речі [6].

На думку Маслоу, оскільки здатність до творчості закладена в кожному з нас, вона не вимагає спеціальних талантів чи здібностей. Для того, щоб бути творчими, нам не потрібно писати книги чи складати музику. Творчість – універсальна функція людини, що веде до усіх форм самовираження. Успішна соціалізація особистості залежить від рівня прояву творчих здібностей, а самовдосконалення є основною темою життя людини [11].

Одним з найбільш важливих питань теорії особистості Маслоу є питання про мотивацію. Маслоу припустив, що всі потреби людини вроджені і що вони організовані в ієрархічну систему пріоритету чи домінування: потреби самоповаги; потреби приналежності і любові; потреби безпеки і захисту; фізіологічні потреби [5].

Зазначена ієрархія заснована на припущенні про те, що домінуючі потреби, які розташовані внизу мотиваційної піраміди, повинні бути більш-менш задоволені до того, як людина може усвідомити наявність і бути мотивована потребами, розташованими вгорі.

Маслоу охарактеризував самоактуалізацію як бажання людини стати тим, ким вона може стати, реалізувати свої таланти, здібності, потенціал. Маслоу запропонував логічно послідовну картину свого бачення найвищих досягнень людського досвіду, порівнюючи дефіцитарне життя (Д-життя) і буттєве, чи метажиття (Б-життя).

Д-життя – це в основному прагнення задовольнити існуючий дефіцит чи вимоги оточення. Це стиль життя, орієнтований на зниження напруги, гомеостаз і імпульсивне задоволення. Характеризується рутинною й одноманітною, прагненням займатися речами нескладними, але приємними. Як приклад, наведемо події, що відбуваються в житті багатьох працюючих дорослих сьогодні. Вони виконують монотонну роботу з 8 ранку до 5 вечора, повертаються додому до своїх родин, обідають,кладають дітей спати і весь вечір дивляться телевізор. Маслоу заявив би, що люди, що живуть так, нудні, порожні і живі тільки наполовину, тому що їхнє життя сконцентроване на підтримці свого становища. Ніщо не надихає їх, фактично, їм не вдалося переступити поріг самоактуалізації.

Б-життя можна визначити як зусилля чи ривок, коли людина використовує усі свої здібності на повну силу. Б-спосіб життя містить найбільш щасливі і хвилюючі моменти людського існування, а також моменти найбільшої зрілості, індивідуальності і наповненості [5].

У сучасній психології теорія потреб широко вивчається і обговорюється, вона також є одним із варіантів відповіді на питання проблеми соціалізації.

Висновки: Самоактуалізація – прагнення людини до якомога повнішого виявлення і розвитку своїх особистісних можливостей. Соціалізація – це процес, через який людина поступово перетворюється на особу, яка розуміє і саму себе, і навколишній світ, адаптується до нього, набуваючи знань та звичок, притаманних культурі суспільства, в якій він вона народилася. В цілому треба зазначити, що наскільки людина активна у вирішенні об'єктивних завдань, наскільки вона є творцем власного життя (сама ставить перед собою ті або інші цілі), настільки вона може розглядатися як суб'єкт соціалізації. Представники гуманістичної психології під со-

ціалізацією розуміють процес самоактуалізації, самореалізації особистістю своїх потенцій і творчих здібностей, як процес подолання негативних впливів середовища, які заважають її саморозвитку і самоствердженню. Таким чином, єдність процесів адаптації, інтеграції і самореалізації забезпечує оптимальний розвиток особистості в її взаємодії з оточуючим середовищем, а їх перетин і є суттю соціалізації.

Список використаних джерел

1. Вахромов Е. Е. Психологические концепции развития человека: теория самоактуализации / Е. Е. Вахромов. – М.: Международная педагогическая академия, 2001. – 162 с.
2. Гуманистическая и трансперсональная психология: Хрестоматия / Сост. К. В. Сельченко. – М.: АСТ, 2000.
3. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу. – СПб.: Питер, 1999.
4. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы / А. Маслоу. – М.: Смысл, 1999.
5. Орлов А. Б. Карл Роджерс и современный гуманизм / А. Б. Орлов // Вестник Московского ун-та. – Сер. 14 "Психология". – 1990. – № 2. – С. 55-58.
6. Психология личности в трудах зарубежных психологов / Сост. А. А. Реан. – СПб.: Питер, 2005.
7. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека / К. Роджерс. – М.: Прогресс, 1998.
8. Татенко В. А. Субъект психической активности: поиск новой парадигмы / В. А. Татенко // Психологический журнал. – 1995. – Т. 16. – № 3. – С. 92-93.
9. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності / Т. М. Титаренко. – К.: Либідь, 2003. – 376 с.
10. Холостова Е. И. Технологии социальной работы: Учебник / Е. И. Холостова. – К.: Инфра-М, 2003. – 400 с.
11. Шульц Д. История современной психологии / Д. Шульц, С. Е. Шульц. – СПб.: Евразия, 1998.
12. Frager R. Personality and Personal Growth / Robert Frager, James Fadiman. – 5th ed., 2002.
1. Vahromov E. E. Psychological concept of human development: self-actualization theory / E. E. Vahromov. – M.: Mezhdunarodnaya pedagogicheskaya akademiya, 2001. – 162 p.
2. Humanistic and Transpersonal Psychology: A Reader / Comp. by K. V. Selchenok. – Moscow: AST, 2000.
3. Maslow A. Motivation and Personality / A. Maslow. – St. Petersburg: Peter, 1999.
4. Maslow A. New frontiers of human nature / A. Maslow. – M.: Meaning, 1999.
5. Orlov A. B. Carl Rogers and modern humanism / A. B. Orlov // Bulletin of Moscow University. – Ser. 14 "Psychology". – 1990. – № 2. – P. 55-58.
6. Personality psychology in the works of foreign psychologists / Comp. by A. A. Rean. – St. Petersburg: Peter, 2005.
7. Rogers K. Looking for psychotherapy. Becoming Human / K. Rogers. – Moscow: Progress, 1998.
- Tatenko V. A. Subject of mental activity: search for a new paradigm / V. A. Tatenko // Psihologicheskiy Jurnal. – 1995. – T. 16. – № 3. – P. 92-93.
- Titarenko T. M. Life world of personality: within and outside routine / T. M. Titarpenko. – K.: Lybid, 2003. – 376 p.
- Kholostova E. I. Technology of Social Work: A Textbook / E. I. Kholostova. – K.: Infra-M, 2003. – 400 p.
- Schultz D. The history of modern psychology / D. Schulz, S. E. Schultz. – St. Petersburg: Eurasia, 1998.
- Frager R. Personality and Personal Growth / Robert Frager, James Fadiman. – 5th ed., 2002.

Надійшла до редколегії 03.02.14

А. Черняк, асп.

Черниговский национальный педагогический университет имени Т. Г. Шевченко, Чернигов

ВЗГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ СОЦИАЛИЗАЦИИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ САМОАКТУАЛИЗАЦИИ В ГУМАНИСТИЧЕСКОЙ ПСИХОЛОГИИ

*В статье рассматриваются особенности связи самоактуализации и социализации в гуманистической психологии.
Ключевые слова: социализация, личностный рост, самоактуализация.*

A. Cherniak, post-graduate

T. G. Shevchenko State Pedagogical University of Chernihiv, Chernihiv

LOOK AT THE PROBLEM OF SOCIALIZATION THROUGH THE PRISM OF SELF-ACTUALIZATION IN HUMANISTIC PSYCHOLOGY

*The article deals with communication features of self-actualization and socialization in humanistic psychology.
Keywords: socialization, personal growth, self-actualization.*